

Тема 3. Національні інтереси та національна безпека держави.

План

1. Поняття «національний інтерес» держави. Національні інтереси України.
2. Національна безпека держави. Зовнішня безпека України.
3. Основні зовнішні джерела небезпеки.
4. Роль зовнішньої політики в посиленні безпекового потенціалу держави.

Формування і реалізація національних інтересів є предметом особливої уваги державних інститутів, політичних партій, суспільства в цілому. Це складний і багатоступеневий процес, який потребує об'єднаних зусиль науковців і практичних політиків.

Інтерес - це відношення потреб до умов їх реалізації. Відповідно, національний інтерес є усвідомлення та відображення в діяльності його лідерів корінних потреб держави.

Національний інтерес - це, по суті, інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему та поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп з інтересами держави.

Національний інтерес - визначальне джерело формування стратегічної мети, стратегічних завдань, об'єкта спрямувань і напрямів розвитку нації, механізму, методів і форм їх реалізації. Невизначеність і ментальна розбіжність щодо основних критеріїв визначення національного інтересу - ознака розколотості суспільства за інтересами, політичної незрілості пересічних носіїв суспільної думки і представників, які претендують на визнання їх елітарним прошарком нації, у підсумку - несформованості нації. За своєю спрямованістю національні інтереси зорієнтовані на забезпечення виживання та прогресивний розвиток і, певною мірою, лідерства особи, суспільства, держави. Тільки крізь призму їх реалізації та захисту можуть і повинні розглядатися проблеми створення системи національної безпеки, її головна мета, цілі, завдання, принципи функціонування, усі внутрішні параметри.

Досить часто в політичній боротьбі конкуруючі політичні сили намагаються видавати власні партійні інтереси за "національні". Сучасне політичне життя України підтверджує політологічну теорію про те, що в суб'єктивному плані *поняття "національні інтереси" часто стає об'єктом політичних спекуляцій з боку різноманітних політичних сил, які конкурують на внутрішньонаціональному політичному просторі, часто лобіюючи замість національних інтересів іноземних держав, транснаціональних структур тощо.*

При визначенні системи національних інтересів України слід урахувати як історичний досвід національного і державного розвитку, так і всі аспекти сучасної геополітичної, історико-культурної, цивілізаційної ситуації. З урахуванням цього Українська держава має розробляти власну

модель орієнтації у світовому просторі, повинна мати власний погляд на події, які відбуваються у світі, на близьке і віддалене оточення, з яким вона взаємодіє як самостійний суб'єкт міжнародних відносин.

Зовнішньополітичний аспект національних інтересів передбачає збереження суверенітету й територіальної цілісності, а також визначення свого місця і ролі в певному геополітичному просторі, забезпечення балансу сил через міжнародні політичні, військово-політичні, правові, економічні та гуманітарні інститути.

Головне завдання зовнішньої політики будь-якої держави - це забезпечення її внутрішнього розвитку. Сила держави й сьогодні є важливішим засобом забезпечення національних інтересів і досягнення зовнішньополітичних цілей. Тому, оскільки зовнішня політика та внутрішня політика взаємопов'язані, то розглядаючи зовнішньополітичні аспекти національних інтересів варто розглянути і їх *внутрішньополітичні аспекти*. Вони полягають у забезпеченні стабільного розвитку суспільства і держави, підвищенні життєвого рівня населення країни, а також забезпеченні політичної стабільності та утриманні влади правлячих сил.

Що ж стосується *ідеологічного аспекту національних інтересів*, то він передбачає обґрунтування різноманітних ідеологічних версій трактування змісту цих інтересів. Національні інтереси можуть трактуватися через ідеологію *ізоляціонізму, планетаризму, солідаризму, ліберального інтернаціоналізму і виживання* тощо.

Законом України "Про основи національної безпеки України" національні інтереси визначаються як "життєвоважливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток".

Сутнісні характеристики національних інтересів

Важливою характеристикою національних інтересів є їх ієрархічність. Визначаються пріоритетні національні інтереси, які покладаються в основу головного політичного курсу держави, котрий виступає як стратегія. Життєздатність стратегії залежить від того, якою мірою вона відповідає цим пріоритетним національним інтересам. Нація перебуває в небезпеці, коли їй потрібно принести в жертву свої національні інтереси - об'єктивні потреби матеріального та духовного існування як внутрішньоцілісного та самобутнього соціального утворення. Тому зовсім не випадково, що в контексті політичної науки поняття "національний інтерес" *безпосередньо пов'язане з поняттям "національна безпека".*

Наступна характеристика - усвідомленість. Усвідомлення всезагальності національних інтересів і необхідності їх узгодженої реалізації

перетворює останні в найважливіший орієнтир поточної зовнішньополітичної діяльності держави.

На першому етапі становлення держави та вироблення зовнішньополітичного курсу відбувається осмислення і формування національних інтересів. На цьому етапі визначаються політичні основи національних інтересів, які закладені в документах і програмах інститутів громадянського суспільства.

На другому етапі відбувається оформлення національних інтересів у певні політичні цілі й завдання, які ставлять перед собою держава і суспільство, приймаються рішення щодо їх реалізації. Ще одна сутнісна характеристика національних інтересів полягає в їх **конкретно-історичності**. Національні інтереси складаються протягом тривалого історичного процесу, характер якого має свою специфіку для кожної конкретної нації і визначається її матеріальною і духовною культурою, ціннісними орієнтирами, традиціями, пам'яттю про героїчне минуле тощо.

Г.Моргентау справедливо вважає національну ідентичність невід'ємним елементом національного інтересу. Так, скажімо, та обставина, що Україна протягом століть практично не мала традицій розвитку власної державності, не могла не накласти свого відбитку на характер її національних інтересів в умовах незалежного розвитку. Зокрема, сутність їх багато в чому визначається в наш час необхідністю вдосконалення процесу державотворення, закріплення власної державності, її самозбереження, формування української політичної нації, патріотичного виховання громадян.

Суб'єкт захисту і реалізації національних інтересів

Головним суб'єктом захисту і реалізації національних інтересів виступає **держава**. Категорія "національний інтерес" враховує участь держави у здійсненні інтересів громадянського суспільства. Отже, національний інтерес віддзеркалює єдність прагнень громадянського суспільства і держави.

Реалізація національних інтересів являє собою складний, тривалий, багатоетапний процес, в якому беруть участь різні суб'єкти політичної системи.

Застосування сили в міжнародній політиці, в суперництві держав на міжнародній арені сьогодні є небезпечним. Це загрожує знищенням людства.

Міжнародна політика повинна базуватись *на двох принципах: захищаючи й сприяючи реалізації власних інтересів, будь-який суб'єкт міжнародних відносин повинен з повагою ставитись і до інтересів інших держав*. Це означає, що розум держави, виражений в його національному інтересі, полягає в усвідомленні як власної сутності й природи, так і природи оточення. Цю аксіому й намагається усвідомити сьогодні Україна, розробляючи концепцію зовнішньої політики та національної безпеки.

2. Національна безпека держави.

Поняття “безпека” по-різному трактується в наукових колах. Це поняття дедалі частіше зустрічається в законодавчих актах, наукових працях, документах і на сторінках періодичних видань. Конституція України виокремлює три головні різновиди безпеки: безпека громадянина, громадська безпека, безпека держави.

Проте і на сьогоднішній день концепція національної безпеки залишається недостатньо дослідженою та розробленою. *Найбільш дискусійним є питання щодо обсягу і змісту поняття національної безпеки, а також вибору підходів до його визначення.*

Існують різні визначення поняття «Національна безпека». Так, на думку А.В. Возженікова *національну безпеку необхідно визначати як «стан держави, за якого відсутні та усунені реальні зовнішні та внутрішні загрози її національним цінностям, національним інтересам та національному способу життя, тобто забезпечується реалізація життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави».*

Інший дослідник І.М. Петрів під поняттям «національна безпека» розуміє «здатність особи, суспільства, і держави до захисту та стану їх захищеності від сукупності об'єктивно існуючих негативних факторів, які створюють реальну небезпеку національним інтересам України».

Національна безпека в політичній науці найчастіше розглядається як категорія політики, що означає захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам", до яких належать "наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України. Основні напрями політики національної безпеки визначаються національними інтересами, тому визначення національних інтересів має передувати формуванню політики, яка забезпечує національну безпеку.

Існує думка, що до *об'єктів національної безпеки* в Україні слід віднести людину і громадянина, суспільство та державу.

Суб'єктами забезпечення національної безпеки в нашій державі перш за все є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Національний банк України, суди загальної юрисдикції, прокуратура України, Національне антикорупційне бюро України, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та

інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи і підрозділи цивільного захисту, громадяни України, об'єднання громадян.

Держава як суб'єкт, який відповідно до Конституції України приймає на себе обов'язок забезпечення національної безпеки, безпеки кожного окремого громадянина, має лише один єдиний інструмент рішучого впливу на волю, свідомість та поведінку особи – право, правовий припис.

Концептуальну основу національної стратегії у питаннях безпеки було закладено ще 1990 р. в Декларації про державний суверенітет України, окремі розділи якої присвячено зовнішній і внутрішній безпеці, а також міжнародним відносинам. Проте слід зауважити, що саме поняття «Національна безпека» у Декларації відсутнє, а зустрічаються терміни – «екологічна безпека», «зовнішня і внутрішня безпека», «державна безпека» та «міжнародна безпека». Однак є всі підстави вважати, що прийняття вказаного документа стало вагомим чинником початку активізації досліджень національної безпеки України. Відповідно зріс і науковий інтерес до цієї проблеми.

У схваленій на початку 1997 р. Верховною Радою Концепції національної безпеки України вперше визначено напрями розгляду проблеми національної безпеки, загрози та заходи з відведення цих загроз. У сконцентрованому вигляді представлено офіційні погляди та ідеї щодо національної безпеки та оборони України. У створенні Концепції брали участь політики, які представляють усі гілки влади та політичні партії. Практично це означає, що згаданий документ фіксує консенсус політичних сил у найважливішій сфері суспільного та державного життя.

Надзвичайну роль для гарантування національної безпеки країни та її інтеграції до міжнародної системи безпеки відіграло прийняття Конституції України. В ній багато уваги приділяється національній безпеці та її складникам - безпеці державній, зокрема економічній, інформаційній, екологічній. Згідно з Конституцією засновано новий державний орган - Раду національної безпеки та оборони України, попередником якої була створена ще 1992 р. Рада національної безпеки при Президентові України. За роки існування ця Рада чимало зробила для розвитку та уточнення концепції національної безпеки України, нагромадила досвід у координації діяльності всіх силових структур, співпраці з Міністерством закордонних справ у формуванні зовнішньої політики. Важливим напрямом діяльності Ради стали моніторинг внутрішніх загроз національній безпеці та вирішення відповідних проблем внутрішньої політики, зокрема на основі взаємодії з Верховною Радою.

З урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні, зазначається в Законі України "Про основи національної безпеки України", діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні та нейтралізації зовнішніх і

внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету й територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав та свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності й правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу та обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації.

Проблеми національної безпеки України багатоглядні за своєю природою. Вони відображають не лише загальні особливості й специфічні риси, що впливають із труднощів розвитку молодого багатонаціонального держави, яка перебуває на стадії становлення власної державності, а також сукупність геополітичних, економічних, екологічних, соціокультурних особливостей країни та її найближчого оточення.

Безпека кожної країни має конкретно-історичний характер, вона залежить від геополітичного становища, наявності надійних партнерів і консолідуючої політики влади.

У 90-ті рр. ХХ ст. проблеми національної безпеки України потребували формування відповідної до нагальних внутрішніх і зовнішніх потреб національної державності. *Адже ефективна система національної безпеки передбачає наявність міцних державних інститутів, здатних гарантувати дотримання прав і свобод людини, захист населення від можливих загроз.*

Конкретно-історичний підхід зумовлює формування чітких стратегічних і тактичних орієнтирів, що відрізнялися від орієнтирів недавнього минулого.

Україна визначилася з зовнішньополітичними пріоритетами не одразу. Нині курс на євроінтеграцію та євроатлантичну інтеграцію закріплений в Конституції держави.

Зовнішня безпека держави - це міра (рівень, ступінь) захищеності національних інтересів від загроз, джерелами яких є процеси, явища, події тощо, дії (бездіяльність) юридичних та фізичних осіб, які знаходяться поза межами території держави і не підпадають під її юрисдикцію.

Варто зазначити, що забезпечення зовнішньої безпеки передбачає не тільки наявність та підтримання на необхідному рівні оборонного потенціалу, застосування комплексу різноманітних інструментів впливу на перебіг подій (дипломатичних, економічних та ін.), які є у розпорядженні суверенної держави.

На зовнішню безпеку значною мірою впливає стан справ щодо забезпечення її внутрішньої безпеки.

3. Основні зовнішні джерела небезпеки.

Основними зовнішніми джерелами небезпеки є:

- наявність територіальних претензій до України;

- *зацікавленість у зміні зовнішнього та внутрішнього політичного курсу країни на користь деяких інших держав;*
- *прагнення інших країн до зменшення політичного, економічного, воєнного впливу України в інтересах свого домінування в регіоні;*
- *ведення проти нашої держави відповідної пропаганди, підтримка дій сепаратистських сил в Україні,*
- *сприяння розпалюванню міжетнічних та міжконфесійних протиріч;*
- *встановлення контролю над стратегічними об'єктами України;*
- *наявність поблизу кордонів України значних угруповань військ РФ;*
- *небезпека повномасштабної війни Росії проти України.*

Характер і методи ведення сучасних війн змінилися. Сьогодні змінився характер сучасних та майбутніх війн, форми і методи їх ведення. Серед них варто відзначити зростання значення стратегічного неядерного стримування супротивника шляхом масового оснащення військ новітніми засобами збройної боротьби для ведення неядерних, неконтактних (дистанційних) бойових дій.

Розширився простір та масштаби збройної боротьби, перенесення бойових дій із землі та поверхні морів у повітря, під водою та в космос. Нині можливим стало одночасне вогневе й електронне ураження військ, об'єктів тилу, економіки, комунікацій на всій території супротивника. Неймовірно зросло протиборотство в інформаційній сфері та використання новітніх інформаційних технологій, робототехніки. Застосування інформаційного тероризму стало звичною справою для сильних держав. І це все на фоні боротьби із міжнародним тероризмом, створення експедиційних сил для проведення миротворчих і антитерористичних операцій.

Сучасні зовнішні гібридні загрози

У Мінську підписано домовленості про створення консультативної ради, в якій ОРДЛО будуть представлені як суб'єкт, а Росія в статусі гаранта-спостерігача опинилася на рівні з Німеччиною, Францією та ОБСЄ. В протоколі від 11 березня було зазначено, що рішення ТКГ про заснування Консультативної ради буде підписано 25 березня 2020 року після консультацій з представниками ОБСЄ, Франції та Німеччини. Дане рішення, як відомо, піддано різкій критиці з боку українського суспільства.

Із метою формування іміджу України як терористичної і кримінальної держави та створення нових важелів тиску на нашу країну, безперечно ворожі ЗМІ час від часу демонструють нам так званих «диверсантів». Згадаємо дискредитаційну медіа-кампанію зарубіжних ЗМІ щодо нелегального постачання Україною технологій та озброєння і військової техніки до держав-паріїв (ізоїв) та в зони конфліктів (ракетні двигуни для КНДР, постачання зброї до південного Судану (дані за 2017 р.). Це презентує Україну як порушника міжнародного права та держави, що активно допомагає сумнівним режимам.

Досі збереглася практика комбінованих діянь з нарощування протестного потенціалу проти «неефективної» влади, а саме: диверсії на критичній інфраструктурі, кібер-атаки, резонансні вбивства.

«М'яка сила» «русского миру» після анексії Криму слугує як виправдання російської гібридної агресії. Але кінцевою метою окупантів є контроль України як держави. Дії Росії проти України, як агресія гібридного типу, відбувається в маскованій формі – під виглядом добровольців.. Головною небезпекою гібридної війни РФ з Україною є використання громадськості в процесі досягнення потрібних агресору цілей через інформаційну пропаганду.

Інформаційна війна

Нині відсутні належні механізми для перешкоджання діяльності українських ЗМІ та TV, які транслюють інформацію прямо антиукраїнського характеру. Все це вже схоже на інформаційний тероризм.

ЗМІ поширюють інформаційні продукти з використанням регіональної, етнічної, мовної та іншої партикулярної ідентичності серед громадян України для формування ліній розколу в суспільстві, чим підготовлюють соціальну базу для майбутніх протестів. У березні 2020 р. РФ ухвалила закон про носіїв російської мови в Україні і Білорусі, яким надається право отримати російське громадянство за спрощеною процедурою, що можна розцінити як черговий наступ РФ на мовному фронті.

При цьому РФ продовжує в офіційній (МЗС) та політичній площині навішувати ярлики з метою делігитимізувати українську владу («партія війни», «київська хунта», «бандерівці», «фашисти», «нацисти»). Так, ми чули від Марії Захарової, очільника МЗС РФ: «Героєм современной Украины является профессиональный агент Гитлера, нацист, преступник».

На тлі низької культури та рівня знань державних службовців щодо забезпечення безпеки своєї робочої та приватної переписки та комунікації через електронні засоби, спостерігаємо такі загрози: *встановлення неліцензійного програмного забезпечення кібератак, зупинення роботи стратегічних об'єктів, центральних органів виконавчої влади, об'єктів стратегічної та критичної інфраструктури України.*

4.

Однією з умов успішної нової зовнішньої політики є адекватна оцінка безпекового потенціалу держави, чітке розуміння викликів, загроз та відповідних ресурсів для досягнення визначеної мети. Україна найближчими роками потребуватиме професійнішої дипломатії. Фахівці переважно критично висловлюються стосовно нинішньої роботи Міністерства закордонних справ України та зовнішньої політики держави в цілому.

Членство в НАТО залишається незмінною найближчою метою України. Проте, насторожують нещодавні вислови новопризначеного міністра оборони України А. Тарана про те, що впровадження стандартів НАТО є недосяжною метою для України.

Нині у сфері зовнішніх відносин для посилення національної безпеки потрібно активізувати роботу з міжнародними організаціями, державами – стратегічними партнерами та регіональними лідерами; збільшити ефективність використання інструментів публічної дипломатії.

Отже, державна політика національної безпеки визначається, виходячи з пріоритетності національних інтересів та загроз національній безпеці України і здійснюється шляхом реалізації відповідних доктрин, стратегій, концепцій і програм у різних сферах національної безпеки відповідно до чинного законодавства, спрямованих на виконання конкретних завдань з реалізації національних інтересів і цілей.